

Ս. ՄԵՍՐՈՊԸ

1.

«Մահանացու ծնեալ՝ զիւրն
անմահ յիշատակ հիթող»:
Խորենացի

Հայոց տառերը գտաւ ս. Մեսրոպ Մաշտոցը:

Նա ծնեց Տարօն Գաւառի (այժմեան Էրզրումի) Հացեկաց գիւղում: Ծննդեան թւականը յայտնի չէ: Հօր անունն է Վարդան, որը մի բարեպաշտ մարդ էր: Թէև գիւղացու զաւակ, բայց նա անկերթ չմնաց, մանուկ հասակում սովորեց ասորի, պարսիկ և յոյն լեզուները: Նա Մեծ Ներսէս կաթողիկոսի աշակերտներից մէկն է համարուում և կարծուում է, որ Ներսէսի բացած դպրոցում ստացաւ Մեսրոպը իր մանկական կրթութիւնը:

Ուսումն աւարտելով, նա գնաց Արարատեան նահանգը և հայոց Խոսրով կրորդ թագաւորի օրով (396—399) սրա պալատում զինւորական ծառայութեան մտաւ:

Այդտեղ նա այնքան առաջադիմութիւն ցոյց տուց, որ Ներսէսի մահից յետ թագաւորի զիւանի գրագիր նշանակեց: Այդ ակնաւոր պաշտօնում նա մնաց եօթ տարի, բայց պալատի կիանքը չգրաւեց նրան. ուստի թողեց իր պաշտօնը, կրօնաւոր դարձաւ և վանք մտաւ:

Վանքում Մեսրոպը ճգնաւորի կեանքով շապրեց, այլ շատ աշակերտներ ժողովեց իւր շուրջը և նրանց հետ մտաւ ժողովրդի մէջ, Աւետարանն ու Աստուածաշունչը քարոզելու, բացատրելու և ժողովրդին քրիստոնէական ուսմունքի մէջ վարժելու:

Առաջին անգամ նա գնաց Գողթան և Սիւնեաց գաւառները (այժմեան Մեղրիի և Ղարաբաղի շրջանները):

Այդ տեղերում ժողովուրդը կոպիտ, վայրենաբարոյ էր և գեռ հին հեթանոսական ասանդութիւններով էր ապրում: Նրա քարոզութիւնը այդ շրջաններում յաջողութիւն չունեցաւ, որովհետև ամեն տեղ եկեղեցիներում, վանքերում կրկեցողութիւնն ու ս. Գրքի ընթերցանութիւնը կատարուում էր յունական և ասորի լեզուներով և հայ ժողովուրդը ոչինչ չէր հասկանում: Մեսրոպը ստիպւած էր մի ծանր աշխատանք

կատարել. նա կարգում էր ս. Գիրքը յունարէն, ասորիէն և նորից թարգմանում էր ժողովրդին հայերէն. իսկ այն տեղերում, ուր լեզուազէտ ողորականների չկային, ժողովուրդը մնում էր հասկանալու կարողութիւնից զուրկ և անմիտ: Որպէս զի դժարութիւնները հարթէ, Մեսրոպը մինչև անգամ տեղական իշխանի մարմնաւոր ոյժին զիմեց և ստիպմունքով հարկազրեց ժողովրդին, իր ասածներն ընդունել և կատարել, սակայն դժարութիւնները զարձեալ դժարութիւն մնացին: Ահա այդ ծանր գրութիւնը և կորչելու վտանգը ստիպեցին Մեսրոպին մի էլք գտնել: Միակ էլքը հայոց տառերն էին: Նա մտածեց հայոց տառեր գտնել, որպէս զի ամենքը հայ գիր կարգան. հայերէն խօսան և հասկանան: Իր նոր մտքով ողորակած՝ Մեսրոպը թողեց գործը և շտապով եկաւ Վաղարշապատ, իր միտքը յայտնելու ժամանակի դարգացած, լուսամիտ ս. Սահակ կաթողիկոսին: Սահակը սիրով ընդունեց Մեսրոպին, իսկոյն ժողով գումարեց, ընդհանուր խորհրդակցութեամբ գլուխ բերելու այդ մեծ գործը:

Իրանց միացաւ ժամանակակից ուսումնասէր Վառնապուտ թագաւորը: Նա ժողովում հաղորդեց, թէ ինքը Հաբէլ անունով մի քահանայից լսել է, որ Դանիէլ ասորի կախկոպոսի մօտ գտնուում են հայոց տառեր: Իսկոյն ժողովականների խնդրով թագաւորի մերձաւոր Վահրիճ իշխանը ուղարկուում է Միջագետք, որը այնտեղից Հաբէլ քահանայի հետ գնում է Դանիէլ կախկոպոսի մօտ և նրանից վերցնելով՝ բերում է հայոց տառերը Հայաստան, որոնք թւով 22-էին և կոչուում են Դանիէլեան տառեր: Մեծ ցնծութեամբ են ընդունուում հայոց տառերը մեր հայրենիքում: Իսկոյն բացուում են ուսումնարաններ, երիտանիւր են հաւաքում և սկսում են մայրենի խօսքը սովորեցնել:

Առաջին հայ ուսուցիչը ինքը՝ Մեսրոպն է. նա արդէն վարդապետ է դարձել և գրաւած պարապումէ հայ աշակերտների հետ: Այսպէս շարունակ երկու տարի պարապում է առաջին հայ վարժապետը, բայց բոլորովին անօգուտ: Նա փորձով համոզուում է, որ այդ տաղերը հայ լեզուի հնչիւններին համապատասխան չեն և տառերը կիսատ են, բոլորը չեն. իսկ պակասը լրացնելու համար իր հայրենիքում ոչ ինքն ոյժ ունի և ոչ կաթողիկոսը: Նա չյուսահատեց այդ արգելքի առաջ, վերցրեց իր ընդունակ աշակերտներից մի քանիսին և այս անգամ ինքը գնաց Միջագետք Դանիէլի մօտ, գուցէ պակաս տառերը նրա մօտ գտնելու: Սահակը և Վառնապուտ թագաւորը մեծ յոյսերով, ասուրբ համբոյրներով՝ նրան ճանապարհ են դնում:

Դանիէլը ոչնչով չկարողացաւ օգնել Մեսրոպին: Մեսրոպը խիստ տրտմեց այդ անյաջողութեան առիթով, բայց որպէս զի իր ճանապարհորդութիւնը զուր չանցնէր, նա գրաւեց աշակերտների կրթութեան հոգսերով: Մեսրոպը նրանց երկու խմբի բաժանեց և թողեց այնտեղ, որ մի խումբը վարժուի ասորի գրականութեանը, միւսը՝ յոյն լեզուին. իսկ ինքը վերցնելով նրանցից աւելի աւագներին—Յովհանն եկեղեցացուն և Յովսէփ Պաղնացուն, ուղևորեց ժամանակակից գիտնական լեզուագէտների, ճարտասանների մօտ, իր մտադրութիւնը իրագործելու—նրանց օգնութեամբ հայոց տառերը գտնելու: Նա գնաց Եդեսիա, Արտամեա քաղաքները՝ Պոստոսի մօտ, Փիւնիկէ՝ Սամոսատ, Հուսփանոսի մօտ. բայց ոչ ոք չկարողացաւ մեծ վարժապետի ցաւն դարման անել:

Այսպէս Մեսրոպը մարդկանցից յոյսը կտրած՝ իր

ոյժերին է ապաւինում և յոյսը դնում է Աստուծոյ վրա: Եւ մի անգամ երբ նա կենդրոնացած էր իր զբաղմունքների մէջ, մեր պատմիչները աւանդում են, որ նա մտքերով յափշտակւած՝ տեսիլ տեսաւ, որի ժամանակ մի անհրեոյթ ձեռքի թաթ, քարի վրա գրում էր հայոց այբուբէնը:

Մերոպը իսկոյն դիմում է Հուսիմանոսին, որ ազգով յոյն էր և հմուտ գծագրող և իր մտքում տպաւորւած տառերի ձևը յայտնում է նրան: Հուսիմանոսը Մերոպի հետ միասին գրի են առնում տառերը, յարմար ձևեր են տալիս նրանց և այսպէս արդէն պատրաստ է մեծ գիւտը:

Մերոպը փորձելու համար՝ առաջին անգամ նոր տառերով թարգմանում է Աստուածաշնչից Սողոմոնի առակների գիրքը: Այդ առակների առաջին գլխի առաջին տողը սկսում է այսպէս.

«Ճանաչել զմաստութիւն և զիրատ, իմանալ զբանս հանձարոյ»:

Ահա այդ խօսքերն էին, որ առաջին անգամ թղթի վրա հայ լեզուով և հայ տառերով գրեցան:

Մերոպը երբ նկատում է, որ թարգմանութիւնը յաջող է և իր տանջանքները պսակեցան մեծ յաջողութեամբ, իր գիւտի վրա ուրախացած՝ վերադառնում է Հայաստան:

Վոսաճապուհ թագաւորը, ս. Սահակ կաթողիկոսը երբ լսում են այդ ուրախ լուրը, նախարարների, աւագների, հոգևորականների մեծ բազմութեամբ դիմաւորում են Մերոպին Ռահ գետի ափին. ցնծութեան աղաղակներով և երգերով վերադառնում են Վաղարշապատ մայրաքաղաքը, ուր մի քանի օր շարունակ քաղաքացիները ուրախութեան տօն են կատարում հայոց նշանագրերը գտնելու առիթով: Մեր տառերը գտնեցան 404 թւին ոմանք էլ ասում են 412 թւին:

Մերոպը հնարեց հետևեալ տաննչորս տառերը. ժ, յ, խ, ծ, հ, ձ, ճ, յ, չ, ջ, վ, ր, ց:

Այնուհետև հայոց թագաւորը կաթողիկոսի հաւանութեամբ հրաման հանեց՝ ամեն տեղ ուսումնարաններ բանալ, մանուկներ ժողովել հայ լեզուով կարգալ, գրել վարժելու և ասորերէն ու յունարէն գրւած գրքերը հայերէն փոխադրելու: Այդպիսով սկսում է մի վերին աստիճանի եռանդուն գործունէութիւն:

Առաջ են գալիս մի շարք պատրաստւած մարգիկ, որոնք գրադում են օտար լեզուներից հարկաւոր գրքեր թարգմանելով:

Դրանք Մերոպի և Սահակի զպրոցից աւարտած աշակերտներն են, որոնց ընդունակութիւնը, շնորհքը տեսնելով, մեծ վարժապետները ուղարկում են այդ ժամանակաւ ուսման յայտնի կենդրոնները՝ Աթէնք, Աղեքսանդրիա, Հռովմ, Բիւզանդիոն, կատարելագործելու, որոնք և վերադարձան Հայաստան և օգնեցին իրենց վարժապետների մեծ գործին, դառնալով ուսուցիչ, քահանայ, վարդապետ, եպիսկոպոս, կաթողիկոս և ջանք գործ գրին իրենց խաւար հայրենիքը լուսաւորելու: Դրանք ընդհանուր անունով կոչեցան «Թարգմանիչներ». թէև ունեցան իրենց ինքնուրոյն գրւածքներն ևս:

Այդ թարգմանիչները երկու կարգի են բաժանուում: Առաջին կարգի նրանք են, որոնք հայոց տառերը գտնւած օրերին, արդէն հասակաւոր մարդիկ էին և թարգմանութիւնների ժամանակ Սահակ, Մերոպին գործակից էին, օգնում էին նրանց: Երկրորդ կարգի

նրանք էին, որոնք ուսումը աւարտելուց յետ, օտար քաղաքներ ուղարկեցան իրենց ուսումը կատարելագործելու և Հայաստան վերադարձան, երբ արդէն իրենց մեծ վարժապետները վախճանել էին:

Առաջին կարգիներից իրենց գործունէութեամբ անուն վաստակեցին—Յովսէփ Վայոց Ձորեցի, Յովհան, Ղևոնդ երէց, Եգիփէ, Կորիւն, Մուշէ, Տիրայր, Յովսէփ Պաղնացի, Յովհան Եկեղեցացի, Երեմիա, Սահակի սարկաւազապետ, Թաթիկ, Արձան և Ադան Արծրունիներ. Ղազարիկ:

Երկրորդ կարգիներից են—Մովսէս Խորենացի, սրա եղբայրը Մամբրէ Վերծանող, Գաիթ Անյաղթ, Գիւա, Յովհան Մանգակունի, Եղիշէ, Ղազար Փարբեցի, Եզրաս Անգեղացի, Սահակ, Յովհաննէս և այլն:

Մերոպը գրանով չբաւականացաւ: Նա մի շրջիկ վերահսկողի գիր յանձն առաւ: Այնուհետև սկսաւ շրջիկ հայոց աշխարհի գանազան կողմերը, մութ անկիւնները, վերահսկելու եղած ուսումնարաններին, չեղած տեղերում նորերը բացելու: Նա մտաւ Գողթան, Միւնեսաց, Արցախ աշխարհները, որոնք գտնւում էին Հայաստանի հիւսիս և արևելեան սահմաններում և ամեն տեղ գրագիտութիւն, լոյս տարածեց: Հայերի վերածնման գործը առանց նկատելու չմնաց մեր պատմական հարեաններից: Վրացիներն ու աղւանները իրենց իշխանների միջոցով զիմեցին Մերոպին և սա վրացիների ու աղւանների համար էլ տառեր գտաւ, թարգմանութիւններ արեց և նրանց լուսաւորութեան գործին էլ օգնեց:

Մերոպը նաև կարգի բերեց մեր եկեղեցում անհրաժեշտ գործադրող գրքերից մէկը—ծիսարանը, որի վրա կատարւում են մեր եկեղեցական անհրաժեշտ ծիսակատարութիւնները, մկրտութիւն, պսակ, թաղումն և այլն և այդ գիրքը նրա անունով կոչւում է «Մաշտոց»:

Այս բոլոր մեծագործութիւնների համար երախտապարտ հայ ժողովուրդը Մերոպին սուրբ անունը տեց և հայոց եկեղեցին նրա պատկերը իր սուրբերի պատկերների շարքում դասեց և մինչև անգամ առանձին տօն կարգեց, որ կատարւում ենք յունիս ամսին շս. Սահակ և Մերոպ թարգմանիչներ» անունով. իսկ նրանց աշակերտների տօնը կատարւում ենք հոկտեմբեր ամսին, «թարգմանիչ վարդապետներ» անունով:

Մերոպը Հայաստանի լուսաւորութեան գործին այդքան զարկ տալուց յետոյ, իր կեանքի վերջին տարիներում կաթողիկոսութեան ևս արժանացաւ: Այդ եղաւ այն ժամանակ, երբ 438 թւին ս. Սահակը վախճանեց: Սակայն այդ երկար շտապեց: Սահակի մահից յետ միայն 6 ամիս Մերոպը տեղակալ մնաց կաթողիկոսական գահի վրա և վախճանեց Վաղարշապատում, մեծեկան (փետրւար) ամսի 13 ին:

Նրան ուզեցին մայրաքաղաքում թաղել, բայց Մերոպի բարեկամ Վահան Ամատունին, նրա աճիւնը իբրև թանկագին աւանդ, տարաւ և թաղեց իր սեպհական Օշական գիւղում, որը գտնւում է Երևանեան նահանգում, էջմիածնի մօտ:

Ս. Մերոպի գերեզմանը ուխտատեղի է դարձել հայ ժողովրդի համար: Ամեն տարի թարգմանիչների տօնին ժողովրդի մեծ բազմութիւն, էջմիածնի ձեմարանի աշակերտները և միաբանութիւնը գնում են ս. Մերոպի գերեզմանին այցելութիւն:

Եւ այսպէս մեծ ուսուցչի և մեծ հայր յիշատակը անմոռաց է զեռ 1500 տարիներ շարունակ: